

УДК [81:001.4](477)(091)+811.161.2'06

МОВОЗНАВЧА ТЕРМІНОЛОГІЯ У ГРАМАТИКАХ С. СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО І Ф. ГАРТНЕРА

Ольга Кацімон. Мовознавча термінологія у граматиках С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера.

У статті висвітлено роль граматик С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера щодо формування української лінгвістичної термінології. Мовознавча термінологія, запропонована авторами граматик, формує належну систему термінів, що побудовані на ґрунті українській основі. Ряд термінів С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер використали вперше, наприклад, „однина”, „множина”, „дієприкметник”, „дієприслівник” та ін., що й до цього часу вживаються в українському мовознавстві.

Ключові слова: термінологія, С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер, Буковина, історія української термінології.

Ольга Кацімон. Лингвистическая терминология в грамматиках С. Смаль-Стоцкого и Ф. Гартнера.

В статье отражена роль грамматик С. Смаль-Стоцкого и Ф. Гартнера в формировании украинской лингвистической терминологии. Языковедческая терминология, предложенная авторами грамматик, формирует надлежащую систему терминов на украинской основе. Ряд научных терминов С. Смаль-Стоцкий и Ф. Гартнер использовали впервые, например, „однина”, „множина”, „дієприкметник”, „дієприслівник”, которые и до настоящего времени используются в украинском языкознании.

Ключевые слова: терминология, С. Смаль-Стоцкий, Ф. Гартнер, Буковина, история украинской терминологии.

Olha Katsimon. Linguistic Terminology is in Hrammatyky of S. Smal'-Stotskyy and F. Gartner.

The article sheds light on the role of hrammatyky by S.Smal'-Stotskyy and F.Gartner in the process of forming and establishing of Ukrainian linguistic terminology. The linguistic terminology suggested by the authors, forms proper system of terms, built upon the Ukrainian basis, without internationalisms. A number of terms of S.Smal'-Stotskyy and F.Gartner, such as „odnyna”, „mnozhyzna”, „дієприкметник”, „дієприслівник” etc. are also used in contemporary ukrainain linguistics.

Ключевые слова: терминология, С. Смаль-Стоцкий, Ф. Гартнер, Буковина, история украинской терминологии

Історію розвитку і становлення сучасної української мовознавчої термінології, впорядкування якої припадає на кінець XIX – початок XX ст., досі висвітлювали без належного врахування ролі „Рускої граматики” (1893) С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера. Проте саме в цьому шкільному підручнику запропоновано нову українську мовознавчу термінологію, що частково збереглася й у сучасній науці*.

До творення нових термінів укладачів граматик спонукали практичні потреби. У праці С. Смаль-Стоцького „Про плян науки рускої мови в гімназіях” (1890) окреслено основні вимоги до шкільних термінів: вони мають бути „1. чисто рускі, 2. навіть для дітей легко понятні, 3. щоб вони вгадували істоту річи а не були простим перекладом більше або менше недоланих технічних виразів инших мов” [6, с. 6].

Науковими засадами та критеріями для побудови термінів С. Смаль-Стоцький називає їх творення засобами національної мови, поняттєву співвіднесеність та семантичну точність, а також – однозначність терміна у межах своєї термінологічної системи.

У рецензії В. Сімовича на граматику С. Смаль-Стоцького „Декілька слів про науку граматики української мови та в наших середніх школах та про підручник професора Стоцького і Гартнера „Руська граматика” наголошено, що „технічні терміни <...> нові, утворені згідно з духом мови; більшість їх уже й прийнялася. Деякі з них, правда, незручні, напр., *шелестозвук, голосозвук* (у Е. Тимченка – *шелестівка, голосівка*), *стан підметний, стан предметний, іменник, заіменники указуючі, теперішність, минувшість, будучність* і т. д., але велика більшість дуже вдатна і її можна прийняти без жадної дискусії (напр., *дієслова наворотові, започинові, протягові, дісіменник, дієприслівник, спосіб приказовий, звуки проривні, протиснені, однина, множина із сербс. грам.*)” [5, с. 46].

* Термінологічний апарат граматик С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера вперше систематизовано в 2-му виданні (1907 р.) як „Азбучний показчик”, в якому подано список, що містить понад 260 мовознавчих термінів, серед яких бачимо й такі, які ввійшли до сучасної мовознавчої термінології, й такі, що залишилися поза нею.

Високо оцінював термінологію, представлену в граматиці С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера, також І. Огієнко, зазначаючи, зокрема, таке: „Про термінологію С. Смаль-Стоцького треба сказати, що се одна з найкращих спроб дати більш-менш наукову, вироблену на підставі народної мови термінологію” [цитую за: 7, с. 53].

За нашими спостереженнями, у „Рускій граматиці” (1893) С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер майже не використовували термінів з іншомовною основою і лише один з них – *аналогія* – вживається синонімічно до *приподоблюванс*.

Розділи мовознавства позначаються термінами *звуки, словотворенс, відмінюванс, складня*.

Фонетична термінологія у „Рускій граматиці” (1893) має ряд нових термінолексем. Так, ужито нові терміни, форма яких могла бути підказана відповідними термінами у німецькій мові: „*визвук*” – кінець слова, „*назвук*” – на початку слова, „*голос*” – тон, „*голосозвуки (самозвуки)*” – голосні звуки, „*шелестозвуки (співзвуки)*” – приголосні звуки, „*прилади мовні*” – органи мовлення, „*звуки мовні*” – звуки. У третьому виданні „Граматики руської мови” (1914) використовуються вже терміни „*голосівки*” та „*шелестівки*”. За участю голосу й шуму автори поділяють звуки на „*безголосі шелестівки*” – глухі приголосні та „*голосові шелестівки*” – дзвінки приголосні. Вперше запропоновано поділ звуків за способом творення на „*проривні*”, „*протиснені (щілинні)*”, „*дрижачий*” та „*носові*”. Звук *г* позначено як „*придиховий*”.

Для називання звукових змін запропоновано нові терміни: „*випад шелестозвуків*” – спрощення груп приголосних, „*мягченс*” – пом’якшення приголосних, „*опуст голосозвуків*” – випадання голосних, „*перезвук іканс*” – чергування *о – і, е – і*, „*перезвук словотворний*” – чергування звуків при словотворенні, „*деякі давні зміни звукові*” – історичні звукові зміни.

Використано й усталені на той час терміни – „*склад*”, „*азбука*” – алфавіт, „*наголос*”, „*букви*”. За „Граматику руского языка для шкѡль середныхъ” О. Огоновського (Львів, 1889) С. Смаль-Стоцький та Ф. Гартнер наслідують такі фонетичні терміни: „*роззів*” – гіатус (у граматиці О. Огоновського – роззѣвъ), „*уподібнення шелестозвуків (співзвуків)*” – асиміляція приголосних (у граматиці О. Огоновського – уподоблене спѡвзвукѡвъ), „*повноголос*” – повноголосся (у граматиці О. Огоновського – повноголосъ, *vollant*). Загалом, фонетична термінологія „Рускої граматики” (1893) С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера вироблена на високому рівні: переважна більшість термінолексем однослівні й точно виражають позначуване поняття.

Терміни лексикології. У граматиках української мови кінця XIX – початку XX ст. лексикологію, як правило, не виділяли. Проте в „Рускій граматиці” (1893) С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера бачимо одну з перших спроб описати лексичне значення слова і подати відповідні терміни. Зокрема, запропоновано такі терміни, як „*слова питомі*” – власне українські слова, „*слова чужі*” – слова іншомовного походження.

У третьому виданні граматики (1914) розділ про лексику української мови розширено й запропоновано такі термінолексеми: „*звуженя (спеціалізація) первісного значеня слова*” – звуження лексичного значення слова, „*ширення значіня слова*” – розширення лексичного значення слова, „*значінс слів*” – лексичне значення слова, „*двозначність слів*” – багатозначність слів; ужито сучасний термін „*синоніми*”, а омоніми визначено описово – „*два ріжні слова, що мають однаковий вид*”.

У граматиках С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера бачимо одну з перших в українському мовознавстві спроб подати лексикологічні терміни.

Грамматична термінологія „Рускої граматики” (1893) С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера значно вплинула на майбутній розвиток мовознавчої української терміносистеми та її загальне усталення.

Як наголошує І. Ярошевич, грамматика мала винятково „важливу роль у становленні української морфологічної (ширше – граматичної) термінології XX ст.” [7, с. 53].

У галузі морфеміки і словотвору використано типові терміни для граматик української мови того часу. Зокрема, „*корінь*” – корінь слова, „*пень слів*” – основа слова, „*наростки*” – суфікси, „*приставки*” – префікси, „*закінченс*” – флексія. Також запропоновано нові терміни на позначення способів словотворення: „*наросткованс*” – суфіксація, „*приставкованс*” – префіксація, „*людова етимольогія*” – народний словотвір.

У шкільному підручнику С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер зуміли створити самодостатню систему морфологічних термінів. На позначення категорії іменника власні / загальні назви використовують (як і в граматиці О. Огоновського) термін „*імена власні*” та запропоновано новий – „*імена татункові*” – загальні назви. Вперше представлено терміни для класифікації числівників – „*головні*”, „*збірні*”, „*порядкові*”.

Сучасні терміни на позначення граматичної категорії числа – „*однина*”, „*множина*” (з наголосом на першому складі) – створили та вперше використали С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер. Вперше використано термін „*відмінок*”. Для граматичної категорії відмінка вживано числові назви відмінків: „*перший*” – називний, „*другий*” – родовий, „*третій*” – давальний, „*четвертий*” – знахідний, „*п'ятий*” – кличний, „*шестий*” – орудний, „*семий*” – місцевий.

Вжито терміни для позначення синтаксичної ролі відмінків: „*1-ий відмінок підметовий*” – називний відмінок суб'єкта дії, процесу чи стану (коли у називному відмінку стоїть підмет), „*1-ий відмінок присудковий*” – називний об'єкта (у пасивних конструкціях) (коли у називному відмінку стоїть присудок).

Родовий відмінок може виражати *приналежність*: „*2-ий відмінок приналежності*” (порівн.: у граматиці В. Сімовича 1921 – *родовик присвійний, якісний*) – родовий ознаки; частину у від цілого: „*2-ий відмінок пайковий*” (порівн.: у граматиці В. Сімовича 1921 – *родовий відмінок пайковості (пайковик)*) – родовий об'єкта; предмет: „*2-ий відмінок підметовий і предметовий*” (порівн.: у граматиці В. Сімовича 1921 – *родовик підметовий і предметовий*) – родовий суб'єкта; час, місце, порівняння: „*2-ий відмінок прислівниковий*” (порівн.: у граматиці В. Сімовича 1921 – *родовик часовий, порівнальний, причиновий*) – родовий обставини (час, місце, причина, спосіб дії). Окрім того, позначено „*2-ий відмінок при числівниках*” (порівн.: у граматиці В. Сімовича 1921 – *родовик скількісний*), „*2-ий відмінок в реченнях (гадках) перечних*”, „*2-ий відмінок при 2-ім степені*”, „*2-ий відмінок з прийменниками*”.

У давальному відмінку виокремлено „*3-ий відмінок предметовий*” (давальний об'єкта), „*3-ий відмінок з прийменниками*” (давальний обставини, якщо вживається з похідними прийменниками). Вживання у давальному відмінку особових та зворотного займенника позначено окремим терміном – „*3-ий відмінок етичний*”.

Знахідний відмінок має такі різновиди: „*4-ий відмінок заступлений 2-им і 1-им*” (знахідний об'єкта), „*4-ий відмінок з прийменниками*” (знахідний обставини, ознаки).

Кличний відмінок у граматиці С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера має такий функціональний варіант, як „*5-ий відмінок заступлений 1-им*” (кличний суб'єкта, об'єкта).

Синтаксична роль орудного відмінка вирізняється кількома різновидами: „*6-ий відмінок прислівниковий*” (орудний ознаки), „*6-ий відмінок предметовий*” (орудний суб'єкта), „*6-ий відмінок присудковий*” (орудний об'єкта), „*6-ий відмінок з прийменниками*” (орудний обставини (час, місце, спосіб дії)).

У „Рускій граматиці” (1893) вперше вжито терміни „*дієприкметник*”, „*дієприслівник*”, „*дієіменник*” (інфінітив), які визначено як форми дієслова. У „Граматиці руської мови” (1914) вперше запропоновано терміни „*помічні дієслова*” (допоміжні дієслова), „*способові дієслова*” (способові дієслова), „*злучка*” (дієслівна зв'язка, дієслово-зв'язка).

У граматиці 1893 р. з-поміж граматичних категорій дієслова визначено такі: „*особа дієслів*”, „*способи висказу*” (спосіб дієслова), „*часи дієслова*”, „*стан дієслова*”, „*відміни дієслів*”, „*класи дієслів*”. У третьому виданні граматики (1914) вперше постає термін „*вид дієслова*”. У категорії виду позначено „*доконані*”, „*недоконані дієслова*”, а також виділено „*недоконані протягові дієслова*” – недоконані неграничні дієслова, „*недоконані наворотові дієслова*” – недоконані граничні дієслова.

На позначення категорії часу використано терміни „*теперішність*” (теперішній час), відповідно – „*будучність*”, „*минувість*”. У граматичній категорії способу виділено три способи й запропоновано такі терміни: „*прямий спосіб*” (дійсний спосіб дієслова), „*приказовий спосіб*” (наказовий спосіб дієслова), „*можливий спосіб*” (умовний спосіб дієслова). У дієслівній категорії стану виокремлено: „*стан підметний*” (активний стан), „*стан предметний*” (пасивний стан).

Система термінів морфології, вибудована у граматиках С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера, послужила основою для сучасної української граматичної терміносистеми.

Синтаксична термінологія у граматиках С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера також вирізняється системністю, хоч має чимало синонімічних позначень тих чи інших синтаксичних понять. Так, поряд із терміном „*реченє*” вживається і термін „*гадка*”. На позначення простого неповного речення використовується термін „*реченє еліптичне (гадка еліптична)*”; на позначення простого речення з однорідними членами вживається „*реченє стягнене (гадка стягнена)*”, порівн. також інші терміни: „*реченє головне*” (головне речення), „*реченє побічне*” (підрядне речення), „*реченє зложене*” (складне речення), „*реченя рівнорядні*” (складносудярні речення), „*лад слів у речені*” (порядок слів у реченні).

На позначення членів речення С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер вживають терміни, уведені вперше М. Осадцею: „*підмет*”, „*присудок*”, О. Огоновським: „*предмет*” (додаток), окрім того, використовують власні терміни: „*придаток прислівниковий*” (обставина), „*придаток прикметниковий*” (означення).

С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер уперше застосували термін „прикладка” замість уживаного в попередніх граматиках „приложене”. Серед видів підрядних речень виділено: „речення присудкові”, „підметові”, „предметові”, „прислівникові”, „прикметникові”, а також – „речення відносні”, „висказові”, „питайні”, „наслідкові”, „замірові”, „причинові”, „припустові”, „порівнальні”, „часові”, „умовні”. Загалом, синтаксична термінологія С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера відображає сучасну систему термінів.

Серед термінів на позначення розділових та інших знаків пунктуації переважають терміни, утворені на питомій основі: „двокропка” (двокрапка), „запинка” (кома), „знаки наведення” (лапки), „окличник” (знак оклику), „розділові знаки” (перепинане), „питайник” (знак питання), „розділка” (дефіс), „середник” (крапка з комою); виняток становлять такі терміни: „лавза” (тире), „скобки” (дужки).

Зіставлення термінології граматик „Рускої граматики” (1893), „Граматики рускої мови” (1914) С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера та „Граматики руского языка для школь середныхъ” (1889) О. Огоновського, „Української граматики” (1907) Є. Тимченка, „Граматики української мови” (1921) В. Сімовича, дозволило виявити такі групи термінів **.

I. Терміни, що вживаються в усіх зазначених граматиках української мови й активно використовуються в сучасних підручниках: а) фонетичні: „звук”, „наголос”, „склад”, „повноголосся”, „носові”, „м’які”, „тверді звуки”; б) граматичні: „корінь слова”, „іменник”, „займенник”, „числівник”, „прислівник”, „прийменник”, „імена (іменники) власні”, „імена (іменники) збірні”, „особові заіменники”, „зворотний заіменник”, „питальні заіменники”, „неозначені заіменники”, „число”, „середний рід”, „жеський рід”, „особа”, „спосіб”, „час дієслова”, „класи дієслова”, „теперішній час”, „минулий час”, „речення”, „головне речення”, „підмет”, „присудок”.

II. Терміни, які С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер перейняли з граматики О. Огоновського й використали у своєму підручнику, проте в сучасному українському мовознавстві вони або не вживаються, або вживаються порівняно рідше: а) фонетичні: „азбука” (алфавіт), „букви” (літери, букви), „двозвуки” (дифтонги), „роззів” (гіатус), „уподібнення звуків” (асиміляція); б) граматичні: „наростки” (суфікси), „пень слова” (основа слова), „зложене” (основоскладання), „складня” (синтаксис), „імена матерій” (речовинні іменники), „вказуючі (вказові) заіменники” (вказівні займенники), „мужеский рід” (чоловічий рід), „будучність” (майбутній час), „приказовий спосіб дієслова” (наказовий спосіб), „речення стягнене” (речення з однорідними членами), „зложене речення” (складне речення), „предмет” (додаток); в) терміни на позначення розділових знаків: „знак наведення” (лапки), „скобки” (дужки).

III. Терміни, утворені С. Смаль-Стоцьким і Ф. Гартнером та вперше використані у їхній спільній граматиці 1893 р., підтримані граматиною В. Сімовича, проте не вживані в сучасному українському мовознавстві: а) фонетичні: „визвук” (кінець слова), „назвук” (початок слова), „голосівки (голосозвуки)” (голосні звуки), „шелестівки (шелестозвуки)” (приголосні звуки), „безголосі шелестівки” (глухі приголосні), „голосові шелестівки” (дзвінки приголосні), „протиснені шелестівки” (щільні приголосні), „опуст голосівок” (усічення голосних), „перезвук” (чергування); б) граматичні: „наростковане” (суфіксація), „приставковане” (префіксація), „злучник” (сполучник), „оклик” (вигук), „імена татункові” (загальні назви), „перший відмінок” (називний), „пятий відмінок” (кличний), „шестий відмінок” (орудний), „семий відмінок” (місцевий), „дієменник” (інфінітив), „помічні дієслова” (допоміжні дієслова), „прямий спосіб дієслова” (дійсний спосіб), „можливий спосіб дієслова” (умовний спосіб), „стан підметний” (активний стан дієслова), „стан предметний” (пасивний стан дієслова), „злучка” (дієслівна зв’язка), „недоконані протягові дієслова” (недоконані неграничні дієслова), „недоконані наворотові дієслова” (недоконані граничні дієслова); „речення еліптичне” (неповне речення), „лобічне речення” (підрядне), „придаток прислівниковий” (обставина), „придаток прикметниковий” (означення); в) терміни на позначення розділових знаків: „запинка” (кома), „окличник” (знак оклику), „лавза” (тире), „перепинане” (розділові знаки), „питайник” (знак питання), „розділка” (дефіс), „середник” (крапка з комою).

IV. Терміни, що вперше були введені С. С. Смаль-Стоцьким і Ф. Гартнером й уживані в сучасному українському мовознавстві: а) фонетичні: „дрижачий звук”, „придихові звуки”, „проривні звуки”; б) граматичні: „присвійні заіменники”, „головні числівники”, „збірні числівники”, „порядкові числівники”.

** Місце і роль граматик С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера в історії української мовознавчої термінології унаочнює Додаток, що містить 194 позиції зіставних рядів відповідних термінів (за граматиками О. Огоновського, С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера, Є. Тимченка, В. Сімовича).

„відмінок”, „однина”, „множина”, „дієприкметник”, „дієприслівник”, „способові дієслова”, „стан дієслова”, „відміна дієслів”, „вид дієслова”, „доконаний вид”, „недоконаний вид дієслова”.

Щоправда, потрібно відзначити інакший, аніж у сучасній українській мові, наголос у багатьох словах-термінах: *і́менник, заі́менник, прѐдмет, о́днина, мнѐжина, двѐкропка, прису́док, приі́менник, тепері́шність*.

Отже, „Руска граматика” (1893) С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера стала визначальною для формування української мовознавчої терміносистеми. Терміни, запропоновані С. Смаль-Стоцьким і Ф. Гартнером, більшою чи меншою мірою використали їх наступники – Є. Тимченко, В. Сімович. Термінологія С. Смаль-Стоцького є зразком творення мовознавчих термінів на питоми українській основі з мінімальним використанням іншомовних елементів. Характерно, що при творенні термінів С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер поступово відходили від традиції використання в такій ролі церковнослов’янizmів чи інших слів, типових для російської термінології, напр.: „*глаголы*” замінено на „*дієслова*”, „*союзы*” – „*злучники*”, „*чувственники*” – „*оклики*”, „*надежь*” – „*відмінок*”, „*число единичне*” – „*однина*”, „*число многе*” – „*множина*”, „*рѣдъ страдальный*” – „*стан предметний*”. Українська мовознавча термінологія у граматиках С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера відіграла важливу роль в історії розвитку і становлення сучасної терміносистеми.

Література

1. Вихованець І. Студії про українські відмінки : термінологічний аспект / Іван Вихованець // Українська мова, 2005. — № 4. — С. 3—7.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматика української мови / І. Вихованець, К. Городенська; За ред. І. Вихованця. — К: Унів. вид-во „Пulsари”, 2004. — 400 с. — Бібліогр. : С. 391—398.
3. Москаленко Н. А. Нарис історії української граматичної термінології / Н. Москаленко. — Київ : „Радянська школа”. — 1959. — 224 с. — Бібліогр. : С. 219—223.
4. Пена Л. Лінгвістичні терміни у „Граматиці української (руської) мови” С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера / Любов Пена // Наукові записки (Серія: Філологія): Зб. наук. праць Вінницького державного педагогічного університету / Наук. ред. Н. Л. Іваницька. — Вінниця, 2009. — Вип. 11. — С. 172—278.
5. Сімович В. Декілька слів про науку граматики української мови та в наших середніх школах та про підручник професора Стоцького і Гартнера „Руська граматика” / Василь Сімович // Сімович Василь. Праці у двох томах. Том 1 : Мовознавство / Упорядкування і передмова Людмили Ткач. — Чернівці : Книги ХХІ, 2005. — С. 31—47.
6. Смаль-Стоцький С. Про плян науки рускої мови в гімназіях / Степан Смаль-Стоцький, Теодор Гартнер. Б. м. — 1890. — 8 с. — Бібліогр. в підряд. приміт.
7. Ярошевич І. Українська морфологічна термінологія ХХ – початку ХХІ ст. : терміни на позначення частин мови [Електронний ресурс] / І. Ярошевич // Культура народів Причорномор’я. — 2004. — № 53. — С. 53—57 — Бібліогр. в конце ст. 15 назв. — укр.

Джерела

1. Огоновській О. Граматика руского языка для школъ середныхъ / Омелян Огоновський. — Львовъ : Накладом фонду красеого, З друкарнѣ Товариства имени Шевченка. — 1889. — 288 с. — Бібліогр. в підрядн. приміт.
2. Сімович В. Практична граматика української мови / Василь Сімович. — Київ, Ляйпціг. — 1921 — 784 с. — Бібліогр. в підрядн. приміт.
3. Смаль-Стоцький С. Граматика руської мови. / Степан Смаль-Стоцький, Федір Гартнер. — 3-е перероблене вид. — Відень : Накладом власним. — 1914. — 202 с. — Бібліогр. в підрядн. приміт.
4. Смаль-Стоцький С. Руска Граматика / Степан Смаль-Стоцький, Федір Гартнер. — Львів : Друк наукового т-ва ім. Шевченка. — 1893. — 175, [3] с. — Бібліогр. в підрядн. приміт.
5. Тимченко Е. Українська граматика. Часть І. / Євген Тимченко. — Київ : друкарня т-ва Н. А. Гирич. — 1907. — 179 с. — Бібліогр. : с. VI—VII.

**МОВОЗНАВЧІ ТЕРМІНИ В ГРАМАТИКАХ
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. ТА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ**

№	Термін у „Граматиці руского языка для шкѣль середныхъ” О. Огоновського (1889)	Термін у „Рускій граматиці” С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера (1893)	Термін у „Граматиці рускої мови” С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера (1914)	Термін в „Українській граматиці” Є. Тимченка (1907)	Термін у „Практичній граматиці української мови” В. Сімовича (1921)	Сучасний термін
РОЗДІЛИ МОВОЗНАВСТВА						
1.	Наука про звуки (Lautlehre)	Звуки	Звуки	Фонетика	Звуки	Фонетика
2.	Етимологія або наука про творенє пннвѣ	Словотворене	Словотворене	Морфольогія, словотворення	Словотвір	Словотвір
3.	Наука про форми або словотвѣръ	Відмінюване	Відмінюване	Морфольогія, словозміна	Відміна	Морфологія
4.	Наука про складню	Складня	Складня	–	Синтакса (складня)	Синтаксис
ТЕРМІНИ ФОНЕТИКИ						
5.	Азбука	Азбука	–	Азбука	Абетка, азбука, альфавіт	Алфавіт
6.	Буквы	Букви	Букви	Літери	Букви	Літери, букви
7.	Въ кѣнци слова	Визвук	Визвук	–	Визвук (на кінці слова)	Кінець слова
8.	Гомѣнь	Голос	Голос	Тон	Голос	Тон
9.	Двозвуки (двогласний, diphthongi)	Двозвуки	Двозвуки	Двозвуки, дифтонги	Двозвуки	Дифтонги
10.	Звукъ	Звуки мовні	Звуки мовні	Звуки	Звуки	Звуки
11.	–	–	Милозвучність	–	Милозвучність (гармонійність)	Милозвучність
12.	Наголосъ (accentus)	Наголос	Наголос	Наголос	Наголос	Наголос
13.	Въ начатку слова	Назвук	Назвук	–	Назвук (на початку слова)	На початку слова
14.	Складъ	Склад	Склади	Склад	Склад	Склад
15.	Повноголосъ (Vollant)	–	Повноголос	–	Повноголос	Повноголосся
16.	Орудія мовы	Прилади мовні	Прилади мовні	Органи мовні	Мовні прилади	Органи мовлення
17.	Шелестъ (Geräusche)	Шелест	Шелест	Шелест	Шелест	Шум
ГОЛОСНІ ЗВУКИ						
18.	Самозвуки (самогласний, vocals)	Голосозвуки (самозвуки)	Голосівки	Голосівки	Голосівки	Голосні звуки
19.	–	Голосозвуки без наголосу	Голосівки без наголосу	–	Безнаголосні голосівки	Ненаголошені голосні звуки

ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ						
20.	Беззвучий співзвук	Безголосі шелестозвуки	Безголосі шелестівки	Тихі шелестівки	Безголосі шелестівки (глухі шелестівки)	Глухі приголосні
21.	Звучий (medial, tonend) співзвук	Голосові шелестозвуки	Голосові шелестівки	Дзвінкі шелестівки	Голосові (дзвінкі) шелестівки	Дзвінкі приголосні
22.	–	Дрожащий шелестозвук	Дрожача шелестівка	–	–	Дрижачий звук
23.	М'якї співзвук	М'якї шелестозвуки	М'якї шелестівки	–	М'някї шелестівки	М'якї приголосні
24.	Носовї співзвук	Носові шелестозвуки	Носові шелестівки	Носові шелестівки	Носові шелестівки	Носові приголосні
25.	–	Придиховий шелестозвук	Придихова шелестівка	–	Придихова шелестівка	Придиховий звук
26.	–	Проривні шелестозвуки	Проривні шелестівки	Раптові шелестівки	Проривні шелестівки	Зімкнені (проривні) приголосні
27.	–	Протиснені шелестозвуки	Протиснені шелестівки	Протяжні шелестівки	Протиснені шелестівки	Щілинні приголосні
28.	Твердї співзвук	Тверді шелестозвуки	Тверді шелестівки	–	Тверді голосівки, шелестівки	Тверді приголосні
29.	Співзвук (согласний, consonantes)	Шелестозвуки (співзвук)	Шелестівки	Шелестівки	Шелестівки	Приголосні
ЗВУКОВІ ЗМІНИ						
30.	–	Анальоґія (приподоблюванє)	Анальоґія	–	Анальоґія (приподобнення)	Анальоґія
31.	Выкидуванє самозвукѡвъ	Випад шелестозвуків	Випад шелестівок	Зникнення звуків	Випад шелестівок	Спрощення груп приголосних
32.	Вставка самозвукѡвъ	Вставка голосозвуків, шелестозвуків	Вставка (голосівок, шелестівок)	З'явлення (голосівки, шелестівки)	Вставка (голосівок)	Вставний (голосний, приголосний)
33.	–	Деякі давні зміни звуків	Деякі давні зміни звуків	–	–	Історичні звукові зміни
34.	–	М'ягченє	М'ягченє	–	М'нягчення	Пом'якшення приголосних
35.	Ослабленє самозвукѡвъ	Опуст голосозвуків	Опуст голосівок	Зникнення голосівок	Випад голосівок	Усічення голосних
36.	–	Перезвук іканє	Перезвук іканє	–	Перезвук <i>o – i, e – ĭ</i> (перезвук „ <i>ĩ (i)</i> ”)	Чергування <i>o – i, e – i</i>
37.	Выкидуванє і вѡдкидуванє (самозвукѡвъ, співзвукѡвъ)	Перезвук словотворний	Перезвук словотворний	Міна звуків	Перезвук словотворний	Чергування звуків при словотворенні
38.	Переставка (самозвукѡвъ, співзвукѡвъ)	–	Переставка звуків і складів	Переміщення звуків	–	Метатеза
39.	Повноголось (Vollant)	–	Повноголос	–	Повноголос	Повноголосся
40.	Роззѣвъ	Роззів	Роззів	–	Зустріч голосівок (роззів)	Гіатус
41.	Уподобленє	Уподібнення	Уподібненє	–	Уподібнення	Асиміляція

	співзвуків	шелестозвуків (співзуків)	шелестівок		або асиміляція звуків	приголосних
ТЕРМІНИ ЛЕКСИКОЛОГІЇ						
42.	–	–	Звуження (спеціалізація) первісного значення слова	–	–	Звуження лексичного значення слова
43.	–	–	Значінє слів	–	–	Лексичне значення слова
44.	–	–	Два ріжні слова, що мають однаковий вид	–	–	Омоніми
45.	–	–	Двозначність слів	–	–	Багатозначність слів
46.	–	–	Синоніми	–	–	Синоніми
47.	–	Слова питомі	Слова питомі	–	–	Власне українські слова
48.	–	Слова чужі	Слова чужі	–	Чужі слова	Слова іншомовного походження
49.	–	–	Ширеня значіння слова	–	–	Розширення лексичного значення слова
ГРАМАТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ МОРФЕМІКА І СЛОВТВІР						
50.	Корѣнь	Корінь	Корінь	Корінь	Корінь	Корінь слова
51.	Наростки (suffixa)	Наростки	Наростки	Суфікси	Наростки	Суфікси
52.	Припонї	Приставки	Приставки	Префікси	Приросток	Префікси
53.	Пень	Пень слів	Пень слів	Пень	Пень	Основа слова
54.	Окѡнченє	Закінченє	Закінченє	Кінцівка	Закінчення	Флексія
55.	Зложене	Зложене	Зложене	Зложення слів	Зложені слова	Основоскладання
56.	–	Наросткованє	Наросткованє	–	–	Суфіксація
57.	–	Приставкованє	Приставкованє	–	Сприростковані дієслова	Префіксація
58.	–	Чужі наростки	–	–	–	Іншомовні суфікси
59.	–	Людова етимольогія	–	–	Припадковий, народній словотвір	–
ЧАСТИНИ МОВИ						
60.	Именники (substantiva)	Іменники	Іменники	Речівник (ймення речівне)	Іменик	Іменник
61.	Приложники (adiectiva)	Прикмѣтники	Прикметники	Прикметники	Прикметники	Прикметники
62.	Заименники (pronomina)	Заіменники	Заіменники	Займенники	Заіменик	Займенник
63.	Числѡвники (numerolia)	Числівники	Числівники	Числівник	Числівник	Числівник
64.	Глаголы (verba)	Дієслова	Дієслова	Часівник	Дієслово	Дієслово
65.	Прислѡвники (adverbia)	Прислівники	Прислівники	Прислівки	Прислівник	Прислівник

66.	Приименники (praepositiones)	Приіменники	Приіменники	Приименники	Приіменник	Приименник
67.	Союзы (coniunctiones)	Злۇчники	Злۇчники	Злучники	Сполучник	Сполучник
68.	Чувственники (interiectiones)	Ќклики	Ќклики	Викрики	Виклик	Вигук
ІМЕННИКИ						
69.	Имена власнѳ	Имена власні	Имена власні	–	Власні ймена	Власні назви
70.	Имена загальнѳ (n. appellativa)	Имена гатунковѳ	Имена гатунковѳ	–	Гатунковѳ (рядовѳ) іменики	Загальні назви
71.	Имена зборовѳ або зборнѳ (n. collectiva)	Имена збірні	Имена збірні	–	Збірні іменики	Збірні іменники
72.	Имена матеріальнѳ або знадѳбкови (n. materialia)	Имена материй	Имена материй	–	Именики матеріальні	Речовинні іменники
ЗАЙМЕННИК						
73.	Особовѳ або личийѳ (pronomina personalia)	Особовѳ	Особовѳ	Особовѳ	Особовѳ	Особовѳ
74.	Зворотний (p. reflexivum)	Зворотний	Зворотний	Особово-рефлексійний	Зворотний	Зворотний
75.	Посѳдательнѳ (p. possessiva)	Присвоюючѳ	Присвойні	Присвойні	Присвойні	Присвійні
76.	Вказуючѳ (p. demonstrativa)	Указуючѳ	Указовѳ	Показуючѳ	Указовѳ	Вказівні
77.	Пытайнѳ (p. interrogativa)	Питайні	Питайні	Питайні	Питайні	Питальні
78.	Взгляднѳ (p. relativa)	Відносні	Відносні	–	Відносні	Відносні
79.	Неозначенѳ (p. indefinita)	Неозначенѳ	Неозначенѳ	Невизначенѳ	Невизначенѳ	Неозначенѳ
ЧИСЛІВНИК						
80.	Основнѳ	Головні	Головні	Головні	Головні	Головні
81.	Рядовѳ	–	Збірні	Збірні	Збірні	Збірні
82.	–	Порядковѳ	Порядковѳ	Рядовѳ	Порядковѳ	Порядковѳ
ГРАМАТИЧНІ КАТЕГОРІЇ						
83.	Рѳдь	Рѳд	Рѳд	Рѳд	Рѳд	Рѳд
84.	Число	Число	Число	Лѳчба	Число	Число
85.	Падежь	Вѳдмінѳк	Вѳдмінѳк	Вѳдмінѳк	Вѳдмінѳк	Вѳдмінѳк
РѳД						
86.	Мужескѳй (g. masculinum)	Мѳжеский	Мѳжеский	Мужеський	Чоловічий	Чоловічий
87.	Женьскѳй (g. femininum)	Жѳньский	Жѳньский	Жѳночий	Жѳночий	Жѳночий
88.	Середнѳй або нѳъякѳй (g. neutrum)	Середний	Середний	Середний	Середний	Середний
ЧИСЛО						
89.	Число єдиничне (numerus singularis)	Ќднина	Ќднина	Ќднина	Ќднина	Ќднина
90.	Число многе (n. pluralis)	Мнѳжина	Множина	Множина	Множина	Множина
91.	Число двѳйне	Двѳйня	Двѳйня	Двѳйня	Двѳйня	Двѳйна

	(n. dualis)					
ВІДМІНОК						
92.	I. Nominatus	Перший	Перший	Перший (<i>номінатив</i>)	Називний	Називний
93.	–	1-ий відмінок підметовий	1-ий відмінок підметовий	–	–	Називний відмінок суб'єкта дії, процесу чи стану
94.	–	1-ий відмінок присудковий	–	–	–	Називний об'єкта (у пасивних конструкціях)
95.	II. Genitivus	Другий	Другий	Другий (<i>генитив</i>)	Родовий	Родовий
96.	Другий падеж при приложникахъ	2-ий відмінок приналежності	2-ий відмінок приналежності	–	Родовик присвійний, якісний	Родовий ознаки
97.	Другий падеж самостійний	2-ий відмінок пайковий	2-ий відмінок пайковий	–	Родовий відмінок пайковості (пайковик)	Родовий об'єкта
98.	Другий падеж при іменникахъ	2-ий відмінок підметовий і предметовий	2-ий відмінок підметовий і предметовий	–	Родовик підметовий і предметовий	Родовий суб'єкта
99.	Другий падеж при заименникахъ и присловникахъ	2-ий відмінок прислівниковий	2-ий відмінок прислівниковий (часу, місця, порівняння, причини)	–	Родовик часовий, порівняльний, причинний	Родовий обставини (час, місце, причина, спосіб дії)
100.	–	2-ий відмінок при числівниках	–	–	Родовик скількісний	–
101.	Другий падеж при глаголахъ	2-ий відмінок в реченнях (гадках) перечних	–	–	–	–
102.	–	2-ий відмінок при 2-ім степені	–	–	–	–
103.	Другий падеж при приименникахъ	2-ий відмінок з приименниками	2-ий відмінок з приименниками	–	–	–
104.	III. Dativus	Третій	Третій	Третій (<i>датив</i>)	Давальний	Давальний
105.	–	3-ий відмінок етичний	3-ий відмінок етичний	–	Давальний етичний	–
106.	Третій падеж самостійний	3-ий відмінок предметовий	3-ий відмінок предметовий	–	Давальник дальшого предмету	Давальний об'єкта
107.	Третій падеж при приименникахъ	3-ий відмінок з приименниками	3-ий відмінок з приименниками	–	–	Давальний обставини (якщо вживається з похідними приименниками)
108.	IV. Accusativus	Четвертий	Четвертий	Четвертий (<i>акузатив</i>)	Знахідний	Знахідний
109.	Четвертий падеж само-	4-ий відмінок заступлений	–	–	–	Знахідний об'єкта

	стѡйный	2-им і 1-им				
110.	Четвертый падежъ при приименникахъ	4-ий відмінок з приименниками	4-ий відмінок з приименниками	–	–	Знахідний обставини, ознаки
111.	V. Vocativus	Пятий	Пятий	Пятий (вокатив)	Кличний	Кличний
112.	–	5-ий відмінок заступлений 1-им	5-ий відмінок як підмет	–	–	Кличний суб'єкта, об'єкта
113.	VI. Instrumentalis	Шестий	Шестий	Шостий (інструменталь)	Орудний	Орудний
114.	–	6-ий відмінок прислівниковий	6-ий засобовий, способовий	–	Орудник засобовий, причиновий, місцевий, часовий, способовий	Орудний ознаки
115.	–	6-ий відмінок предметовий	–	–	–	Орудний суб'єкта
116.	–	6-ий відмінок присудковий	6-ий відмінок присудковий	–	Орудний присудковий	Орудний об'єкта
117.	–	6-ий відмінок з приименниками	6-ий відмінок з приименниками	–	–	Орудний обставини (час, місце, спосіб дії)
118.	VII. Localis	Семий	Семий	Сьомий (льокатив)	Місцевий	Місцевий
ДІЄСЛОВО						
119.	Имена глагольнѡ (substantiva verbalia)	Дієприкметники	Дієприкметники	Часівникові прикметники (причасник)	Дієприкметник	Дієприкметники
120.	Имена глагольнѡ (substantiva verbalia)	Дієприслівники	Дієприслівники	Часівникові прислівки (причасник)	Дієприслівник	Дієприслівники
121.	Способъ неозначенный	Дієіменники	Дієіменники	Інфінітив	Дієіменик	Інфінітив
122.	–	–	Помічні дієслова	Помічний часівник	Помічні дієслова	Допоміжні дієслова
123.	–	–	Способові дієслова	–	Способові дієслова	Способові дієслова
124.	–	Злучка	Злучка	–	Сполучка	Дієслівна зв'язка (дієслово-зв'язка)
ГРАМАТИЧНІ КАТЕГОРІЇ ДІЄСЛОВА						
125.	Особы	Особа дієслів	Особа	Особа	Особа	Особа
126.	Способы (modi)	Способи висказу	Спосіб висказу	Спосіб	Спосіб висказу	Спосіб дієслова
127.	Часы	Часи дієслова	Часи дієслова	Час	Часи дієслова	Час дієслова
128.	Рѡдъ (genus)	Стан дієслова	Стан дієслова	Сторона часівника	Стан	Стан
129.	Вѡддѣлы	Відміни дієслів	Відміни дієслів	Кон'югація	Відміна дієслів	Відміна
130.	Клясы	Класи дієслів	Кляси дієслів	Громади часівників	Громади дієслів	Класи дієслів
131.	–	–	Вид дієслова	Вид часівника	Тривання (вид) дійства	Вид дієслова

ОСОБА						
132.	Перша	Перша	Перша	–	Перша	Перша
133.	Друга	Друга	Друга	–	Друга	Друга
134.	Третя	Третя	Третя	–	Третя	Третя
ЧАСИ						
135.	Час теперішній (praesens)	Теперішність	Теперішність	Теперішній	Теперішній	Теперішній
136.	Час будучий (futurum)	Будучність	Будучність	Прийдучий	Будучий час або прийдешній	Майбутній
137.	Час минувший (praeteritum)	Минувшість	Минувшість	Минулий	Минулий	Минулий
СПОСІБ ДІЄСЛОВА						
138.	Спосіб висказуючий (indicativus)	Прямий	Прямий	Дійсний	Дійсний	Дійсний
139.	Спосіб приказуючий (imperativus)	Приказовий	Приказовий	Вольовий	Наказовий (волевий або бажальний)	Наказовий
140.	Спосіб умовний або умовний (conditionalis або coniunctivus)	Можливий	Можливий	Гаданий	Можливий (умовний)	Умовний
СТАН ДІЄСЛОВА						
141.	Рід діяльний (genus activum)	Стан підметний	Стан підметний (діяльний)	Сторона активна	Підметний стан	Активний стан
142.	Рід страдальний (genus passivum)	Стан предметний	Стан предметний (страдальний)	Сторона пасивна	Страдальний стан (предметний)	Пасивний стан
ВИД ДІЄСЛОВА						
143.	Довершені або доконані (v. perfectiva)	Доконані	Доконані	Доконані	Доконані	Доконані
144.	Недовершені або недоконані (v. imperfectiva)	Недоконані	Недоконані	Недоконані	Недоконані	Недоконані
145.	–	Недоконані протягові дієслова	Недоконані протягові дієслова	Недоконані протяжні часівники	Недоконані протягові дієслова	Недоконані неграничні дієслова
146.	–	Недоконані наворотів дієслова	Недоконані наворотів дієслова	Недоконані повторні часівники	Недоконані наворотів дієслова	Недоконані граничні дієслова
КАТЕГОРІЯ ПЕРЕХІДНОСТІ/НЕПЕРЕХІДНОСТІ						
147.	Перехідні (transitiva)	Перехідні дієслова	Перехідні дієслова	Перехідні	Перехідні	Перехідні
148.	Неперехідні (intransitiva)	–	–	Неперехідні	Неперехідні	Неперехідні
СИНТАКСИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ						
151.	Речення (zдание, Satz)	Речення (гадки)	Речення (гадки)	–	Речення	Речення
152.	–	Речення еліптичне (еліптична)	Речення еліптичне	–	Примовчані (еліптичні) речення	Неповне речення
153.	Речень	Речення стягнене	Речення	–	Стягнене	Просте речення

	стягнені	(гадка стягнена)	стягнене		(злите) речення	з однорідними членами
154.	Реченс головне	Реченс головне	Реченя головні (нарядні)	–	Головне речення	Головне речення
155.	Речень підрядні або побічне	Реченс побічне	Реченя побічні (підрядні)	–	Побічне речення	Підрядне речення
156.	Речень зложене	Реченс зложене	–	–	Зложене речення	Складне речення
157.	–	Реченс сполучене (гадка сполучена)	–	–	–	–
158.	Реченя поєдинчозложені	–	Реченя рівнорядні	–	Рівноряднозложені речення	Складносудярні речення
159.	–	Лад слів у речені	Лад слів у реченні	–	Лад слів у реченню	Порядок слів у реченні
ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ						
160.	Підметь	Підмет	Підмет	–	Підмет	Підмет
161.	Присудокъ	Присудок	Присудок	–	Присудок	Присудок
162.	Предмет (objectum)	Предмет	Предмет	–	Предмет	Додаток
163.	Означене прислівникове	Придаток прислівниковий	Придаток прислівниковий	–	Прислівниковий додаток	Обставина
164.	Означене применникове	Придаток прикметниковий	Придаток прикметниковий	–	Прикметниковий додаток (означення)	Означення
ПІДРЯДНЕ РЕЧЕННЯ						
165.	–	Реченя (гадки) еліптичні	–	–	–	–
166.	–	Реченя (гадки) стягнені	–	–	–	–
167.	–	Реченя (гадки) скорочені	Реченя скорочені	–	Скорочені речення	–
168.	–	Реченя (гадки) присудкові	Реченя присудкові	–	Побічні речення присудкові	–
169.	–	Реченя (гадки) підметові	Реченя підметові	–	Побічні речення підметові	–
170.	–	Реченя (гадки) предметові	Реченя предметові	–	Побічні речення предметові	Складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними
171.	–	Реченя (гадки) прислівникові	Реченя прислівникові	–	Побічні речення прислівникові	Складнопідрядні речення з підрядними обставинними
172.	–	Реченя (гадки) прикметникові	Реченя прикметникові	–	Побічні речення прикметникові	Складнопідрядні речення з підрядними означальними
173.	–	Реченя (гадки) відносні	Реченя відносні	–	Побічні речення відносні	–
174.	Реченя висказуючи	Реченя (гадки) висказові	Реченя висказові	–	Сполучникові і висказові речення	–
175.	Реченя пытайні	Реченя (гадки) пытайні	Реченя пытайні	–	Побічні речення пытайні	–
176.	Реченя наслідкові	Реченя (гадки) наслідкові	Реченя наслідкові	–	Прислівникові і наслідкові речення	Підряднообставинне наслідкове

						речення
177.	–	Реченя (гадки) замірові	Реченя замірові	–	–	–
178.	–	Реченя (гадки) причинові	Реченя причинові	–	Прислівникові і причинові речення	Підряднообставинне речення причини
179.	–	Реченя (гадки) припустові	Реченя припустові	–	–	–
180.	–	Реченя (гадки) порівнюючі	Реченя порівняльні	–	Прислівникові і порівняльні речення	Підряднообставинне порівняльне речення
181.	–	Реченя (гадки) часові	Реченя часові	–	Прислівникові і часові речення	Підряднообставинне речення часу
182.	Реченя услівні	Реченя (гадки) умовні	Реченя умовні	–	Прислівникові і умовні речення	Підряднообставинне умовне речення
РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ						
183.	Двокропка або двоточка	Двокропка	Двокропка	–	Двоточка	Двокрапка
184.	Протинка	Запинка	Запинка	–	Запинка	Кома
185.	Знак наведеня	Знаки наведеня	Знаки наведеня	–	Наводові знаки	Лапки
186.	Кропка або точка	Кропка	Кропка	–	Точка (крапка)	Крапка
187.	Знак виклику	Окличник	Окличник	–	Викличник	Знак оклику
188.	Знак сполучний	Павза	Павза	–	Пружка (павза)	Тире
189.	Знаки роздїлові	Перепинанє	Перепинанє	–	Роздїлові знаки	Роздїлові знаки
190.	–	Періода	–	–	Періода	Період
191.	Знак питайний	Питайник	Питанє	–	Питайник	Знак питання
192.	Останівка	Роздїлка	Роздїлка	–	Роздїлка	Дефіз
193.	Знак середій або кропка зь протинкою	Середник	Середник	–	Середник (точка зі запинкою)	Крапка з комою
194.	Скобки	Скобки	Скобки	–	Дужки	Дужки